

Le Bret, Cyrano sõber	Eesti NSV teeneline kunstnik MATI PALM UNO KREEN TAISTO NOOR
Kapten Castel-Jaloux, gaskooni kompanii ülem	ARVO LAID TAISTO NOOR ILLART ORAV
Musketär	ILMAR KUUSEMETS TAISTO NOOR VÄINO PUURA
Kaputsiin	RINALD BAMBERG MAIT ROBAS
3 poeeti	ENNO EESMAA, MAIT ROBAS ARVO LAID, HENNO SEIN ARTUR LINNAMÄGI, UNO KREEN
3 kadetti	ANTI AINOMÄE, VÄINO KARO VERNI KIRS, KAIDO KUUSIK HARALD KARD, HARRI ILVES
4 pätti	ANTI AINOMÄE, VÄINO KARO VALDO PEETRI, VERNI KIRS VELLO KUKESOO, HEINO RAUDAM KAIDO KUUSIK, LEMBIT PURDE
2 valvurit	HEINO RIKAS, ERIVAN VEESAAR HARALD KARD, ILMAR KUUSEMETS

Ooperi tegevus toimub XVII sajandi keskel

Etenduse juht — JÜRI KRUIUS

I vaatus.

Tänav Pariisis. Cyrano võitleb pimeduses tundmatute jõuguga. Võit ei paku talle suurt rõõmu: «... sest mida muuta võib mu saatuses ükskõik kui hiilgav mõõgategu?!» Cyrano saatus on ta välimus — ta nina, mida ta peab nii näotuks, et ei julge iialgi kõnelda kaunile Roxane'ile oma armastusest.

Ragueneau ja Lise'i vestlusest selgub, et poeet Lignière on teinud pilkelaulu riigi ühest võimsamast ülikust krahv de Guiche'ist, kes järjekordselt saanud Roxane'ilt korvi. Krahv palganud sada meest, kes pimeduses pidid poeedi tapma. Cyranol olnud kavatsus sulevenna kaitseks välja astuda.

Christian, hiljuti Pariisi saabunud noor kadett, on samuti Roxane'i armunud.

Ragueneau muretseb — Cyranod pole ikka veel. Le Bret on tulnud Cyranole rõõmusõnumit tooma: näib, et Roxane'is on ärganud huvi tema vastu. Ja Roxane on saatnud oma seltsidaami Cyranod otsima.

Pögenevad pätid kirjeldavad võitlust, milles üks mees löönud sada meest.

Lõpuks ilmub Cyrano ja saab seltsidaamilt teada, et Roxane on talle kohtamise määranud.

Vaesed poeedid, kes nagu tavaliselt kunstimeelsel pagaril end toita lasevad, on samuti näinud tundmatu kangelase võitlust saja mehega. Kangelane ise — Cyrano — kirjutab neid kuulmata Roxane'ile kirja, kartes, et kohtumisel ei luba ärevus tal õigeid sõnu leida.

Ragueneau luulearmastus ei piirdu üksnes teiste värsside imetlemisega; ta kannab ette enda loodud laulu mandlikookidest, värsistatud retsepti. Kõhutiäie eest tänulikud poeedid kiidavad teda.

Roxane kõneleb Cyranole oma armastusest... ilusa Christiani vastu. Noor-mees on määratud kompaniisse, kus teenib ka Cyrano; Roxane palub, et Cyrano kaitseks Christiani pilke- ja duellihimuliste gaskoonlaste eest.

Gaskooni kadetid ülistavad Cyranod, kelle mõök ja vaim on ühtviisi teravad. Kapten Jaloux esitleb vaprat kompaniid krahv de Guiche'ile. Krahv pakub Cyranole soodsas võimaluses tutvustada oma näidendeid Richelieule endale. Poeedi uhke loobumine ärritab de Guiche'i, kes väga hästi teab ka seda, et Cyrano ajas nurja tema kättemaksu Lignière'ile.

Kadetid pilkavad kogemusteta Christiani. Kui Cyrano jutustab oma seiklustest, hakkab Christian oma vaprust näidata tahtes aasima Cyrano nina. Cyrano talitseb end: Roxane on ju palunud tal Christiani kaitsta. Jäänud noormehega kahekesi, avaldab ta, et Roxane armastab teda ja ootab kirja. Christian on nõutu, sest sõnaosavust tal pole. Cyrano lubab aidata: tal on valmis kiri, milles Roxane'ile sobib iga sõna.

II vaatus.

Roxane'i maja ees.

Roxane on Christianist veelgi enam võlutud, sest noormehe kaunile sõnade kaudu usub ta olevat tundma õppinud tema hinge. Muidugi ei tea ta, et iga nende kohtumise eel on Christianile õiged sõnad andnud Cyrano, kellele Roxane on alati öelnud, millest kavatseb armsamaga kõnelda.

De Guiche tuleb sõttamineku eel Roxane'iga hüvasti jätma. Mures Christiani pärast, kasutab Roxane kavalust ning annab krahvile nõu Cyrano ärritamiseks tema rügement Pariisi jätta, krahvi ennast aga innustab kangelastegudele.

Cyrano saab teada, et seekord soovib Roxane temaga kohtuma tulevalt Christianilt kuulda improvisatsiooni armastuse teemal. Christianil on villand võõraste mõtetega hiilgamisest, ta on nüüd ju Roxane'i armastuses kindel. Ta

kõneleb Roxane'ile oma tunnetest oma sõnadega... ja kukub läbi, Roxane lah-
kub. Olukorra päästab Cyrano, kes rõdu all varjus viibides jälle laenab Chris-
tianile oma vaimu — ja saab sel kombel esmakordselt pihtida oma armas-
tust, oma häälega.

Kaputsiini munk toob Roxane'ile kirja krahv de Guiche'ilt, kes kangelas-
tegudele sõjaväljal on siiski eelistanud peitumist kloostrisse. Ta soovib kohe
Roxane'i juurde tulla. Valjusti lugedes moonutab Roxane kirja sisu: de Guiche
käskivat tal kohe Christianiga abielluda.

Cyrano peab päralt jõudnud de Guiche'i kinni lennukate luiskelugudega.
Kui krahv Cyrano ära tunneb, on kaputsiin jõudnud Roxane'i Christianiga
paari panna. Raevunud de Guiche saadab gaskooni kompanii kohe lahinguväl-
jale. Cyrano töötab Roxane'ile hoolitseda, et Christian kirjutaks sageli.

III vaatus

Lahingulaager Arrasi all.

Gaskooni kompanii on sattunud piiramisrõngasse. Laagris valitseb nälg.
Igal hommikul teeb Cyrano ohtliku retke läbi rinde, et saata kiri Roxane'ile,
ikka Christiani nimel.

Christian igatseb Roxane'i järele, kes saab talt vaid «...kirju, kus kaunid
küll, kuid võõrad sõnad sees.»

De Guiche teatab, et on oodata rünnakut. Christian tahab saata Roxane'ile
viimse kirja; Cyranol on see juba valmis.

Kõigi hämmastuseks saabub Roxane ühes oma seltsidaami ja Ragueneauga.
Nad on tulnud tõllas läbi rinde ja toonud kaasa rikkaliku pidusöögi.

Roxane palub Christianilt andeks, et ta varem armastas teda ta ilu pärast.
Nüüd ei hooliks ta, kui see ilu kaoks. Jahmunud Christian kõneleb sellest Cyra-
nole: «Ta armastab mu hinge, see on sind!» ja käsib Cyranol kõik Roxane'ile
selgitada. «Ta tehku valik!»

Cyrano saab vaevalt Roxane'i poole pöörduda, kui tuleb Le Bret Christiani
surmateatega. Nüüd ei saa Cyrano enam Roxane'ile midagi selgitada.

Algab lahing.

Epiloog

Viisteist aastat pärast Christiani surma on Roxane veetnud kloostris. Muu-
tumattult on teda iga nädal külastanud Cyrano. Tänapäev on teda oodata.

Le Bret palub Roxane'i seltsidaami hoiatada Cyranod: õukonnas räägitud,
et Cyrano, kel ta terava keele pärast on palju vaenlasi, saab varsti õnnetult
surma. Ent hoiatamiseks on hilja: ilmub Ragueneau, kes on pealt näinud, kui-
das ühest aknast pillatud Cyranole pähe raske tammepakk. Cyrano jäänud
raske peahaavaga voodisse.

Cyrano tuleb ikkagi Roxane'i juurde, ta vaid hilineb esmakordselt kõigi
nende aastate jooksul. Tema haavast ei tea Roxane midagi. Cyrano palub, et
Roxane annaks talle täna lugeda Christiani viimset kirja. Ta loeb seda valjusti,
kuigi on juba pime — teab ta ju seda kirja peast. Alles nüüd mõistab Roxane
kõik: «Teie hing mu pani värisema...».

Sisse tormavad Le Bret ja Ragueneau, mures Cyrano pärast. Roxane kuuleb
veel Cyrano enda käest viimase uudise — täna tapeti puupakuga ta nõbu
Cyrano.

Edmond Rostand (1868—1918) on maailmakirjanduses nii-öelda ühe-teosekuulsus, nagu seda on ka näiteks Cervantes, Defoe ja Gribojedov. Rostand'ilt pärineb küll veel mitu värssnäidendit ja paar luuletuskogu, aga «Cyrano» kõrval on neil kõigil peaaegu ainult kirjanduslooline väärtus.

«Cyrano de Bergerac» ilmus 1897. aastal ja järgneva kolme aastakümne jooksul trükiti seda 672 000 eksemplari. Ühelt poolt oli selle hiiglamenu põhjus muidugi puhtkirjanduslikku laadi. Publik oli väsinud naturalismist, sümbolismist ja dekadentsist. Sädelev tagasihaare noore Hugo värvikas-romantilisse kunstitraditsiooni mõjus vabanemisenäidendina kolmekordsest survest. Teiselt poolt — «Cyrano» ilmus parajasti mõned aastad pärast seda, kui Prantsusmaale kallati kaela Panama-skandaal ja Dreyfus'i protsessi kahekordne saastapang. Progressiivne gallia vaim sai õhku Zola ja France'i publitsistikast, kuid ootas alles ideaalhelget ja traditsioonitruult sõnasäravat kirjanduslikku taaskehastust. Rostand'i lõustanüoline ja kristallpuhas mõõgamees astus sajandi lõpu korrumppeerunud belamiide Prantsusmaale otsekui vabastav ilmutus.

Muide, 1871. aasta kaotusest tingitud revanšistlikud mõttekäigud olid prantsuse kodanluse seas sellal üsnagi levinud ning Rostand'gi polnud neist vaba Sõdur on üks tema lemmikkangelasi, ja sealjuures mitte lihtsõdur, vaid kõigepealt «...ammuste sõdade lustakas kõliseva mõõgaga sangar, kelle sõna sädeleb niisama nagu tema broderiid...». Ka Cyrano nähkse vammuse all on peidus selline sangar. Kuid teatripubliku ja lugejaskonna jaoks oli rõhk selle kangelase olemuses algusest peale tema julgusel ja protestivaimul, puhtusel ja demokratismil. Nimelt näidendi neile joontele juhivad tähelepanu ka Gorki oma vaimustatud kirjutises Rostand'i komöödiast, mille etendust ta 1900. aasta jaanuaris Nižni Novgorodi laval nägi.

«Cyrano de Bergerac'i» nimikangelane on teatavasti ajalooline isik, kelle üldistest tüübijoontest ja eluloo põhimomentidest on näidendis enam-vähem kinni peetud. See Pariisi kalakaupmehe pojapoeg sündis 1619. aastal ja tohtis lisada oma nimele aadli-de tänu sellele, et tema isa oli suutnud omandada Lõuna-Prantsusmaal Bergerac'i-nimelise läänivalduse. Saanud algõpetust küllaküreele, õpib ta mõned aastad Beauvais' kolledžis Pariisis, sukeldub nooruselõbustustesse ning astub siis Carbon de Castel-Jaloux kaardiväekompaniisse. Kuna see koosnes pea eranditult gaskoonidest, siis hakati ka gaskooni lisa-nimega Bergerac'i sest ajast gaskooniks pidama. Kompaniis alustab ta üha süvenevaid kirjanduslikke katsetusi ning elab täiel haardel kaasa ka tolle rahutu ajastu sõduriele. Lahinguis hispaanlaste vastu saab ta 1640. aastal Arras'i all raskesti haavata, läheb erru ja kuulab Gassendi loenguid, mis kujutasid endast üht tolleaegse opositsioonilise mõtte koondumiskohta. Selle kõrval viimistleb ta erilise hoolega ka oma kuulsat mõõgakäsitsemisoskust. Loomult üliimpulsiivne vaimukas riukukk, elab ta aastail 1642—1648 sõltumatult, viletsuses ja duellides, liitub Fronde'iga ja kirjutab hulga Mazarini-vastaseid asju. Samaaegselt valmivad tal ka utoopilis-satiirilised täheleannulood «Teine maailm ehk Kuu riigid ja impeeriumid» ning «Päikese riikide ja impeeriumide koomiline ajalugu». Kuid 1651. aastal vahetab ta ükitselt mitte küll oma filosoofiat, vaid poliitilist leeri ja asub ründama kardinali vastaseid ning kaitsma absoluutset monarhiat. Kas Mazarini ostis ta lihtsalt ära või oli selle pöörde põhjuseks Fronde'i enda muutumine 1650. aastast alates Pariisi lihtrahva opositsiooniliikumisest kõrgfeodaalide omavaheliseks võimuvõitluseks — see pole tänini selge. 1652. aastal astub Cyrano d'Arpajoni hertsogi teenistusse, tema tragöödia «Agrippina surm» pääseb lavale ja tekitab omaajagu kõmu, komöödia «Narriks tehtud pedant» ilmus trükis ja Molière võtab siit puhtalt üle oma komöödia «Scapini riukad» kuulsast stseeni ning mõnda muudki. 1655. aastal kukub Cyranole salapärasel asjaoludel pähe puupakk, ta saab raskesti vigastada ja sureb varsti ühe sugulase juures maal. Tema kosmonaudi-lood pääsevad ilmuma alles pärast tema surma tema sõbra Le Bret' toimetusel ja viimase poolt mõnetigi leevendatud kujul. Oma ateistlik-materialistlikelt mõttekäikudelt on need tolle ajastu kohta üllatavalt julged teosed — libertinistliku ratsionalismi tipp, milles sisalduvad juba kõik vältärluse eod. Cyrano eitab hinge surematust, jumala vajalikkust mateeria liikumisena mõistetud maailma

jaoks, loomisakti — kuna elu tekkimine on seletatav aatomite juhuslikust kombinatsioonist lähtuvana — ja olemuslikku piiri inimsoo ja loomariigi vahel. Ka XVII sajandi teadusliku revolutsiooni kirjandusliku kajastusena on see ülihuvitav teos. Muide pälviksid mõned Cyrano fantastilise kosmoselennu üksikasjad, kas või kaaluta oleku kirjeldus, tänapäeval eriti tunnustavat tähelepanu.

Tolle ajaloolis-faktilise olemuspoole on Rostand oma näidendikangelases suhteliselt kõrvalt jätnud. Huvitav on aga märkida, et mitmed sõlmsiindmused ja kõrvaltegelased on seal siiski ajaloolised. Kaasaegse jutustuse järgi oli luuletaja Lignière'il üht suurnikku solvanud epigrammi pärast kord tõesti vastas sadakond tapahimulist luurajat, kellest Cyrano tappis kaks ja haavas seitset. Ja mitte ainult Lignière, vaid ka Bellerose, Jodelet ja Montfleury (kellega ajalooline Cyrano tõesti tülis oli), juba mainitud Le Bret ja Carbon de Castel-Jaloux, Cuigy ja Renaudot, rääkimata krahv de Guiche'ist, hilisemast Grammont'i hertsogist, on ajaloolised kujud. Seda on ka pikk rida näidendis üksnes mainimisi esinevaid isikuid — luuletajad d'Assoucy, Benserade, Saint-Amant, Chapelain jt. Oma tinglikul, aga nüüdislugejale õige kõnekal viisil on seda ka Dumas' surematu musketär d'Artagnan, kes esimese vaatuse duellijärgses stseenis mõda vilksatab. Ei saa salata, et selline kultuurilooline «pidetatus» lisab teosele omapärast võluhelki.

JAAN KROSS

(Järeisõna E. Rostand'i näidendile «Cyrano de Bergerac», Tallinn, 1964)

Lavastusala juhataja — ÜLO MATESEN

Dekoratsiooniala juhataja — FELIKS THALING

Kostüümiala juhataja — LEIDA SÄREV

Valgustusala juhataja — EVALD RADIK

Grimm ja parukad — HELJE BASIHHINA

Rekvisiidiala juhataja — META KALT

Kunstnik-butafor — VÄINO VAHTRIK

Pealavameister — HEINRICH TOOTS

Hind 20 kop.